

BAKA U PJESMAMA NIKOLE ŠOPA

Ljerka Hofman

U mladalačkom stvaralačkom razdoblju Nikola Šop je nekoliko pjesama posvetio svojoj baki. To su: *Napuštena kuća*, pjesnički ciklus *Nocturno*, *Smrt moje bake*, *Tiha želja*, *Bakine naočari*, *Da li će?*, *Ja znam da je*. Posvetio joj je i jednu od svojih proza, *Smrt i sprovod moje bake*. Nikola Šop je ove, kao i neke druge pjesme iz te prve faze napisao u Jajcu i Banja Luci, u razdoblju od 1918. do 1924. godine i objavio ih u različitim časopisima. Ako uzmemo u obzir doba njegova života u kojem su pjesme posvećene baki nastale, uočit ćemo, po mom mišljenju, dvije vrlo važne činjenice.

Prva je da Nikola Šop piše te pjesme u doba srednjeg puberteta (prve je poezije objavio u školskim časopisima kad je imao 16 godina). U tom dijelu procesa sazrijevanja, prema mišljenju psihologinje Judith Vorst¹ koja je svoju specijalizaciju stekla pri Washingtonskom Medicinskom Institutu za psihoanalizu 1981. godine, adolescenti se bore tražeći odgovore na pitanje "tko sam ja", nastoje detaljno odrediti vlastitu svijest. Osim razmišljaja o "vlastitom idealnom ja", traže definicije o vrijednostima i odgovornostima koje se odnose na njihovo mjesto u svijetu. Na tom se putu osamostaljivanja adolescent sučeljava i s neophodnim gubicima kao što su, između ostalog, odvajanje od roditelja i opraštanje od djetinjstva. Ti su gubici uvijek vrlo bolni i adolescenti ih se boje.

Druga je činjenica da je Šop u svojem djetinjstvu, kad je imao osam godina, izgubio oca, a sa četrnaest i majku. Dakle, suočio se s izuzetno bolnim gubitkom roditelja u dobi, u kojoj, kako ističe Silvana Brunelli,² psiholog, još uvijek postoji izrazito jaka veza s roditeljima. Poznato je i to da je Nikola Šop dolazio iz dobrostojeće obitelji (otac mu je bio geometar, a neko vrijeme čak i gradonačelnik)³. Nakon očeve smrti, u najdelikatnijem razdoblju njegovog djetinjstva i početka

¹ JUDITH VIORST, *Distacchi*, Edizioni Frassinelli, 1987., str. 15.

² Usmena informacija Silvine Brunelli, psihologa Humanističko-pedagoške udruge Viate onlus iz Udina, koautorice djela *L'arte dell'educazione*, Orizzonti edizioni, Udine 2002., sa svojim suprugom Silvanom Brunellijem, također psihologom.

³ FEDORA FERLUGA PETRONIO, *Il mondo cosmico di Nikola Šop*, Forum, Udine 2000., str. 11.

ranog puberteta, njegova majka se ponovno udala⁴, a umrla je kad je Nikola Šop imao četrnaest godina.

Prema istraživačkim podacima spomenutog Medicinskog Instituta koje navodi Judith Vorst, snažne posljedice gubitka voljene osobe vrlo su izražene u djece, a pogotovo kod adolescenata jer se istovremeno suočavaju i s brojnim drugim gubicima i velikim promjenama. Te posljedice još su izraženije i dugotrajnije kod mladića i djevojaka koji nemaju pokraj sebe drugu blisku osobu s kojom bi mogle podijeliti bol, prihvatiti smrt na tzv. normalan način i prevladati gubitak roditelja.

Takvi tragični događaji kod djece i adolescenata koji ne mogu s drugim bliskim osobama podijeliti svoju bol i prebroditi posljedice gubitka roditelja, u vrlo velikom postotku izazivaju ogromnu prazninu, tugu, povlačenje u sebe, nesigurnost itd. što zatim, lančano, izaziva poteškoće u uspostavljanju i razvijanju odnosa s drugima. One mogu biti prisutne ne samo u određenim fazama prevladavanja naglog gubitka voljene osobe, nego i razlog posttraumatskog psihološkog šoka koji se, kako Mladen Hauptert, dr. med. spec. psihijatar iznosi u časopisu "Vaše zdravlje" 34, 2/04., može javiti i kod djece. Manifestira se često odbijanjem razgovora o tom događaju, promjenama u svojim stavovima o budućnosti, disocijativnim ponašanjem (npr. promjene mjesta boravka, neobjašnjivi nestanci), smanjenjem aktivnostima i odnosa s realnim svijetom itd.

Silvana Brunelli u knjizi *L'arte dell'educazione (Umjetnost podučavanja)*, koju je 2002. objavila zajedno sa svojim suprugom Silvanom Brunellijem, također psihologom, ističe veliku važnost skladnog okruženja ispunjenog ljubavlju u kojem trebaju rasti i postupno se razvijati djeca i adolescenti. Tako osjećaju da su prihvaćena, da ih se sluša s pozornošću, da im roditelji daju sigurnost i pozitivne primjere ponašanja u stvaranju međuljudskih odnosa.

Ukoliko dođe do iznenaadnog narušavanja takvog sklada u kojem se dijete ili adolescent nađe bez očeve sigurnosti i majčinske ljubavi, vrlo često se, u njihovom ponašanju, javlja niz uvjetno posljedičnih promjena. Kad je riječ o smrti jednoga ili obaju roditelja, kao što je to bio slučaj kod Nikole Šopa, Silvana Brunelli se, u razgovoru prilikom kojeg smo, analizirajući podatke iz pjesnikovog životopisa i pjesama upućenih baki, zajednički pokušale naći neke od odgovora, na temelju svojih iskustava u radu i proučavanju ponašanja djece i adolescenata, odlučno izjasnila da je potpuno razumljivo što je Šop izabrao pjesništvo kao način iskazivanja svojih osjećaja i misli. Upravo pišući pjesme mogao je izreći svoja razmišljanja o uzvišenim vrijednostima i pokušati pronaći odgovore na brojna pitanja

⁴ NIKOLA ŠOP *Knjiga vječne ljubavi* (priredio Dragutin Tadijanović, drugo dopunjeno izdanje), Ceres, Zagreb, 2003., str. 499.

o vlastitom životu. Njegovo je bezbrižno djetinjstvo, kako je to u poglavlju o životu i radu Nikole Šopa, primijetila Fedora Ferluga Petronio⁵, bilo prekinuto tragičnim poigravanjem sudbine, a mladalačka dob, prema njegovim osobnim ispodviedima u pismima prijatelju Dragutinu Tadijanoviću, ispunjena usamljenošću i bolom:

*"... Materijalno ne stojim nikako i zato je moj život pun žalosne patnje, onoga potucanja od nemila do nedraga... Po danu uvijek imam posla, koji se ni malo ne tiče škole ili uopće knjige... Oh, vi drage, vi mile, vi utješne moje večeri. Vi jedine uzdižete moju dušu da se ne skrši, vi jedine ste blagi melem srcu mome. Da, Dragane! Moji su dani crni, i teški ko gvožđe."*⁶

Ubrzo nakon smrti majke, zbog pohađanja gimnazije, napustio je svoj rodni grad i otišao u Banja Luku. Tamo je zbog loših ekonomskih prilika bio prisiljen zarađivati za život obavljajući i najteže poslove u kućama bogatih obitelji.

Sam po sebi, odlazak u Banja Luku, da se dogodio pod najnormalnijim okolnostima, mogao je u jednom mladiću ostaviti posljedice jer bi ta promjena značila odvajanje od obitelji, odlazak u nešto novo i nepoznato. Nikoli Šopu dogodila se i ta promjena, nakon niza drugih bolnih događaja, i time je bila još teža i tužnija. Stoga je i razumljivo što se često vraćao u svoj rodni kraj gdje ga, kako ističe u pismu Dragutinu Tadijanoviću od 12. 06. 1921., citiram:

"...zove šum moje drage Plive."

Pjesnik je, dakle, vrlo rano bio prisiljen brinuti se sam o sebi, raditi razne poslove (već od petnaeste, šesnaeste godine) da bi preživio. Zato je sigurno moguće da je, u tom razdoblju života, osim što se morao suočiti s tragedijom gubitka roditelja i sam je prevladati, proživio strahovitu traumu, za koju psiholog Kendall Johnson⁷ smatra da se kod adolescenata može manifestirati kao "prebrzo odrastanje". Takvi adolescenti, prvenstveno oni siromašniji, naime, ponekad počinju živjeti životom nešto starijih mladića i djevojaka. Ponašaju se, naime, kao odrasli, donose odluke koje su preteške za njih i nameću si odgovornosti kojima nisu dorasli.⁸ Nikola Šop nije imao izbora. Bio je prisiljen uhvatiti se u koštac sa životom za koji, sigurno, nije bio još spreman.

⁵ FEDORA FERLUGA PETRONIO, *op. cit.*, str. 11.

⁶ NIKOLA ŠOP, *op. cit.*, str. 11.

⁷ KENDALL JOHNSON, *Trauma in the lives of children*, Macmillan, 1989.

⁸ *Ibidem*, str.96.

Iako je poznat relativno mali broj podataka iz ranog djetinjstva i mladosti Nikole Šopa ipak se može gotovo sigurno zaključiti da su tragični događaji u potpunosti preusmjerili njegov kasniji život i duboko poljuljali tijek njegovog unutrašnjeg psihološkog sazrijevanja. Judith Viorst u već spomenutom djelu ističe da:

...gubitak u našem ranom djetinjstvu može nastaviti živjeti u nama tijekom cijelog života.⁹

Za primjer taj tvrdnji navodi i pjesmu danske pjesnikinje Tove Ditlevsen, u kojoj je opisala tragični gubitak svojih roditelja koji se dogodio kad je imala samo pet godina. Pjesma završava stihovima o životu koji je za nju, nakon tog kobnog događaja, postao podijeljen na

"...ono prije i ono poslije..."¹⁰

Da je smrt njezinih roditelja isto tako kobno utjecala na njezin život uopće, potvrđuju i podaci koje Judith Viorst u nastavku navodi:

"...Tove Ditlevsen napisala je 32 knjige pjesama, romana, sjećanja, eseja te brojne knjige za djecu. Imala je tri promašena braka, bila je i ovisna o drogi, a 1976. godine počinila je samoubojstvo."¹¹

Analiza Washingtonskog Medicinskog instituta o vrstama bolesti koje se javljaju kao posljedice gubitka voljene osobe dobivena istraživanjem, pokazala je da se u prvoj godini nakon gubitka voljene osobe povećava broj samoubojstava, posebno kod starijih udovaca i među neoženjenim sinovima koji izgube majku.

Čitajući pjesme Nikole Šopa (i ne samo one iz prve faze njegovog stvaralaštva) može se uočiti da, bez obzira na činjenicu da su njegovi prvi stihovi objavljeni u školskim časopisima u vrijeme kad je imao šesnaest godina, svega dvije godine nakon smrti njegove majke, nije nigdje u stihovima izravno spominjao svoje roditelje. U tome bi se već moglo naslutiti da se Šop nikad nije uspio istinski suočiti s tom tragedijom i prevladati je u potpunosti.

Tako je kroz pjesničko stvaralaštvo mogao, onako kako je to njemu odgovaralo, oblikovati i iskazivati vlastite vizije, graditi svoje svjetove i predstavljati svoje zamišljene, mogli bismo reći, čak i idealizirane likove i izravno im se obraćati.

Upravo jedan od takvih, po mom mišljenju, idealiziranih likova mogla bi biti i baka Nikole Šopa kojoj su posvećene već spomenute pjesme. Kako je već navede-

⁹ JUDITH VIORST, *op. cit.*, str. 258.

¹⁰ *Ibidem*

¹¹ *Ibidem*, str. 258.-259.

no, s obzirom da je rano ostao bez roditelja, baka je ostala jedina koja mu je, u zbrci života doživljenoj dušom nezrela dječarca, mogla pružiti ljubav. Postala je simbolom obitelji, a time je dobila i vrlo važno i izraženo mjesto i u njegovoj poeziji. U takvim razmišljanjima upravljala me je logička pretpostavka da je Nikola Šop, nakon gubitka oca živio s majkom, a kasnije, kad je majka umrla, s bakom, te da je njegova veza s njom bila izravna i vrlo jaka.

Međutim, prisustvujući proslavi u povodu stote obljetnice rođenja Nikole Šopa u Jajcu, 19. i 20. rujna 2004., osobno sam upoznala neke od članova njegove obitelji od kojih sam, u razgovoru, saznala i podatak da pjesnik nikad nije živio s bakom. Saznala sam da je živio u internatu i da se iz Banja Luke, vrlo često i to pješice, vraćao u Jajce. Njegov je put trajao tri, četiri dana (riječe je o udaljenosti od oko 70 km). Takvi njegovi bijegovi i mladalačka lutanja nisu nimalo iznenađivala rodbinu jer su ga, kako je rekla njegova rođaka, Zdravka Barac, djevojački Majerić, unuka sestre Šopova oca, ionako smatrali zanesenjakom. Ljudi, koje je susretao na tim svojim povratcima kući u rodno Jajce, već su ga poznavali, ponekad su mu davali komad kruha ili ga pozivali na objed. Često je i prespavao pod vedrim nebom, a kad bi stigao u Jajce, svratio bi kod Ane Šop Majerić, sestre Šopova oca.

Dakle, ukoliko odnos s bakom s majčine strane nije bio toliko izravan niti je veza bila toliko jaka, u njegovim je pjesmama mogao postojati lik zamišljene bake, uobličen u njegovoj imaginarnoj viziji, lik bake kakvu je želio imati i koja bi mu mogla pružiti sigurnost i ljubav zamijenivši majku. Jer, kako ističe Silvana Brunelli, baka je jedna od onih bliskih osoba koje vrlo često ispunjavaju veliku prazninu nastalu gubitkom majke i nadomještaju njezinu ljubav. Upravo okruženje ispu-njeno toplinom, ljubavlju i sigurnošću je najvažnije što adolescentu može pomoći u prevladavanju gubitka najbližih i da mu omogućiti rast i razvoj uz što manje traume.

Šopove pjesme upućene baki, i one u kojima pjeva o krajoliku svog Jajca, po mome mišljenju, nisu ispunjene samo tugom i nostalgijom već, upravo zbog svega što mu se dogodilo, izražavaju čežnju za vremenima ispunjenim sigurnošću doma bez kojega je prerano ostao. Nose u sebi upravo one karakteristike unutrašnje borbe koju adolescenti proživljavaju u trenucima odrastanja i kada su prisiljeni suočiti se s obvezom prihvaćanja prvih gubitaka. Ta psihološka previranja još su burnija kod adolescenata koji su doživjeli tragični gubitak roditelja. Kao da je za pjesnika pisanje svake od tih pjesama značilo gotovo očajnički bijeg od tmurne stvarnosti banjalučkog života, ali i od neizvjesne budućnosti nametnute mu tragičnom stvarnošću. U njima je bar povremeno i nakratko, mogao oživjeti vremena u kojima je bio okružen ljubavlju i sigurnošću.

Dakle, u psihološkom smislu, možemo uočiti karakteristike prije navedenih dubokih promjena u ponašanju:

- bijeg od stvarnosti
- očajničko nastojanje očuvanja uspomene na trenutke sreće iz ranog djetinjstva
- povratak, bar nakratko, u poznato okruženje
- strah i nesigurnost od novog i nepoznatog
- zatvaranje u vlastiti svijet pjesništva

Sve to prisutno je u njegovim pjesmama upućenim baki.

NAPUŠTENA KUĆA

Pjesma *Napuštena kuća* objavljena je 1925. god. u zbirci *Pjesme siromašnog sina*, zatim u zbirci *Isus i moja sjena* 1934. i ponovo u zbirci *Od ranih do kasnih pijetlova* 1939. i to uvijek u istom obliku. Pjesnik se prisjeća poznatih prizora iz svojega djetinjstva, starih baka koje pletu u dvorištu i djevojke s krčagom u ruci i tako udahnuje život napuštenoj kući. Međutim, trenutačna radost njegovih uspomena pomućena je realnošću s kojom se suočava. Pretpostavlja se da je riječ o kući u kojoj je pjesnik proveo svoje djetinjstvo, ili je bar povremeno dolazio,¹² a koju je bio prisiljen napustiti zbog odlaska iz Jajca. Pjesnik ne prihvaća da njegova kuća više nije "živa" i da sve ono što je proživio u njoj sada pripada prošlosti. Nema više nikoga tko bi upalio svjetiljku, nema ni ovaca ni starih baka, ni psa čuvara... prekinuto je zujanje vretena (simbol života, sudbine), prekinuta je i nit... koja je preusmjerila njegov cijeli život, njegovo djetinjstvo zauvijek je izgubljeno. Navodimo u cijelosti tu pjesmu:

Još niko na prozoru svjetiljku ne pali.

K'o da je sve otišlo. Il' drijema.

I širom otvoren čeka tor mali.

Al' ovaca nema -

Vretena sada čuj pamučni zuj.

U dvorištu to tamnom stare bake sjede.

Al' ne. To u kućici bez psa čuvara

mačak čuči i prede – prede.

Brava škrinu. Sad će, s krčagom u ruci,

Po vodu izići djevojka, ko sjena.

*Al' nikoga nema. To je večernji vjetar samo pomako
vrata pritvorena.¹³*

¹² FEDORA FERLUGA PETRONIO, *op. cit.*, str. 28.

¹³ NIKOLA ŠOP, *Pjesme siromašnog sina*, Grafički institut "Narodna Misao", Beograd, 1926., str. 4.

Tužno i razočarano shvaća da je to bio samo vjetar. Njegova nada pobuđena sjećanjima se rasplinjuje. Međutim, već u toj pjesmi nastaloj u ranoj fazi njegovog stvaralaštva, spominju se vrata koja u kasnijim pjesmama postaju simbolom granice između njegovoga unutrašnjeg i izvanjskog svijeta, između zemaljskog i božanskog, između mikrokozmosa i makrokozmosa. U *Napuštenoj kući* vrata su pritvorena...kao da pjesnik želi, ne samo ostaviti mogućnost povratka u svoje, prebrzo izgubljeno, djetinjstvo, već i očuvati vezu s jedinim razdobljem svojega života u kojem je bio zaista sretan.

NOCTURNO

U kratkom poetskom ciklusu *Nocturno*, sastavljenom od dvanaest pjesama s posvetom i epilogom u prozi, pjesnik iznosi svoje duboke osjećaje ljubavi prema tajanstvenoj djevojci kojoj je upućena posveta na početku knjižice. Stihovi su namijenjeni i njegovoj baki, koju izravno imenuje u četvrtoj pjesmi, u čijem bi zagrljaju želio osjetiti sigurnost i toplinu koja mu je nedostajala, i mirno zaspati u njezinoj prostranoj sjeni. U stihovima ciklusa susreću se brojne suprotnosti u izražavanju osjećaja straha i sreće, u opisu tamne noći i nadolazećeg svitanja, ugođaj mira i topline izmjenjuje se s pjesnikovima osjećajima nemira i hladnoće, a djevojački pjev se razliježe u tišini noći. Upravo izmjenjivanjem oprečnih osjećaja pjesnik je uspio dočarati bolnu uznemirenost svoje duše, ali ujedno, takvim načinom izražavanja i poluslobodnim stihom, posve drugačijim od stihova koje je rabio u prethodnim pjesmama uspio je postići u *Nocturnu* izražajnost i muzikalnost, što je istakao i Miroslav Palameta u svojem djelu:

*U tom smislu bogate rime, oslobođene u ovakvom stihu obvezne obgrljenosti ili unakrsnosti, zazvučale su u suglasju s temeljnim zvukovnim slikama svojim jačim glazbenim potencijalima...*¹⁴

Pjesnik je, na trenutak, sretan zbog bakine blizine, ubrzo zatim njegovo srce ispunjeno je strahom i bolom zbog tmurnih slutnji koje ga izjedaju. Trenutak u kojem puca nit na bakinom vretenu nagovještava ono čega se najviše bojao, a to je bakina smrt koju nagovještava u VII. pjesmi:

¹⁴ MIROSLAV PALAMETA, *O pjesništvu Nikole Šopa*, HKD "Napredak", Mostar 1994., str. 40.

VII

...Daj-

što stade?

– Sinko, žica puče.

Žica puče tako gluho

na grudima, gdje ti srce

tuče – tuče tako muklo-

Bako – tako muklo.

Tako suho.¹⁵

Iako ustrašen zbog zvukova i komešanja što se čuju iz dvorišta utonulog u noćnu tamu, pjesnik ipak odlazi po vunu, kao da očajnički želi produžiti bakino pletenje tople košulje i time odgoditi njezinu smrt, koju osim u sedmoj, ponovno, nagovještava i u dvanaestoj pjesmi *Nocturna*:

...Na grudima mi baka diše.

Niz koljena suha njena

spustila je tople ruke

košulja neizvezena.

Vreteno je tvoje hladno.

I skršeno u kutu...¹⁶

Pouzdanost se zna da je baka umrla 1928. kad je objavljen i *Nocturno*, a nakon tog ciklusa objavljena je i priča *Smrt i pogreb moje bake* (najprije u časopisu "Volja" III 2/5 str. 305.-314., a kasnije, 1997. god., u zbirci priča Nikole Šopa *Svete žene i svanuće u mome bunaru*, pod uredničkim perom Branimira Donata.¹⁷

Međutim, poznato je da je ciklus *Nocturno* bio posvećen i tajanstvenoj djevojci u koju je pjesnik bio zaljubljen i zbog koje je čak napustio Banja Luku te nastavio školovanje u Beogradu. Tako se u pjesmama *Nocturna* izmjenjuju stihovi u kojima su prikazani likovi bake i djevojke. To se može primijetiti na kraju VIII. i u IX. pjesmi ciklusa:

...Al, čuj! Sve se bliže neka pjesma čuje.

I glas jedan u njoj, bol je srca mog...¹⁸

¹⁵ NIKOLA ŠOP, *Nocturno*, Umetnička biblioteka "Mlada Srbija", Beograd 1928., str. 12.

¹⁶ *Ibidem*, str. 17.

¹⁷ NIKOLA ŠOP, *Svete žene i svanuće u mome bunaru*, (odabrao i za tisak priredio Branimir Donat), Dora Krupičeva, Zagreb, 1997., str. 28.-40.

...Da izidem pred nju u dno dola
i ponesem puni krčag njen...

...Ne dadne li da ga nosim,
razbiće se i proliti
iz njega taj vedri dan.¹⁹

U tim se stihovima isprepliću osjećaji želje da susretne voljenu i straha da će ga ona odbiti, pjesnikov osjećaj nesigurnosti koji sigurno može biti i posljedica svega tragičnog što je proživio. I ne samo to nego kako ističe Judith Viorst, gubitak koji smo doživjeli u djetinjstvu može prouzročiti poteškoće u rastancima ili gubitku koji ćemo morati proživjeti u budućem životu.²⁰ Pjesnikova će nesigurnost i kasnije u njegovom životu biti uvijek prisutna u odnosu prema ženama, kao i sklonost njihovom idealiziranju. Potvrde o tome moguće je naći i u pismima koje je pjesnik pisao Divni Denković, a objavio Dragutin Tadijanović u već spomenutom djelu *Knjiga vječne ljubavi*.

Iz životopisnih podataka zna se i to da je Šopova sestra Ana svojem bratu, kad je već bio u Beogradu, poslala jednu sliku njihove majke iz mladosti. Tada je Nikola Šop otkrio da je djevojka u koju je bio zaljubljen bila vrlo slična majci. Iz spontanog razmišljanja oblikovalo se i pitanje upućeno Silvani Brunelli: Jesu li možda podsvijest i pjesnikova sjećanja na majku iz tada još relativno bliskog djetinjstva, mogla biti presudna u trenutku kad je prvi put sreo djevojku, pa su ga upravo ta sjećanja usmjerila njoj, iako tada nije znao kako je majka izgledala u svojoj mladenačkoj dobi? Mislim da je odgovor vrlo zanimljiv. Silvana Brunelli smatra da je to moguće, jer se vrlo često događa da, osim što postoji osjećaj koji bi se, prema njezinom objašnjenju mogao definirati "prirodnom spontanom privlačnošću" ili nekom vrstom magnetizma koji nas podsvjesno upravlja prema nekoj osobi, ljudi, sve one doživljaje koji su kao nešto lijepo i poznato ostali zabilježeni u njihovoj podsvijesti, osjećaju vrlo bliskima. Svoje čudne, izmiješane osjećaje Nikola Šop opisuje u pismu Dragutinu Tadijanoviću od 13. 10. 1922.:

...Ta ljubav imala je u sebi nešto posebno. Imala je neku osobinu koja je u sebi spajala i ljubav prema majci i ljubav prema djevojci. I radi toga sam Nju ljubio dvostruko više, ljubio sam je jednom ljubavlju posve novom, ljubavlju s dvije ljubavi, u neizrecivoj harmoniji djelovanja."²¹

¹⁸ *Ibidem*, str. 13.

¹⁹ *Op. cit.*, str. 14.

²⁰ JUDITH VIORST, *op. cit.*, str. 260.

²¹ NIKOLA ŠOP, *op. cit.*, str. 25.-26.

To je, čini se, i jedino mjesto u djelima gdje Nikola Šop imenuje svoju majku. Znanstvena psihološka analiza sigurno bi mogla pružiti odgovore na još neka pitanja vezana za posljedice koje je tragični gubitak roditelja prouzročio u pjesnikovoj duši.

SMRT MOJE BAKE

Pjesmu *Smrt moje bake* pjesnik objavljuje u zbirci *Isus i moja sjena* 1934. godine i u njoj opisuje uznemirenost domaćih životinja i kočijaša koji naslućuju bakinu odsutnost u trenutku kad bi ona već trebala biti prisutna. Navodimo pjesmu u cijelosti:

*Već se krila u dvorištu bude.
I na vrh lipe sja vlažno list.
Negdje škrinuše mala vrata.
I uzduh je tako modar i čist.*

*Već je iz štale Biserka sama
izišla i čeka, zabrinuta,
na korake dobre muzilje svoje.
I bujnost rosnu poljskog puta.*

*I kvočka je izišla s pilićima,
ali u dvorištu nema zrnja.
I pas, kao zaboravljen gost,
pod prozorom kuhinje čeka na kost.*

*I kočijaš je već usto stari.
Tražeći uzde, on još drijema.
Čuje se, kako konje timari
i gundā, što još doručka nema.*

*Najzad je pijevac pod prozor prišo
i kukurikno iz snažnih grudi.
Triput krikno, triput zavikno.
Ali se baka moja ne budi.²²*

Međutim, tog jutra izostalo je uobičajeno hranjenje životinja. Nizanjem slika iz bakinog dvorišta (ponovno, dakle, sjećanja na njemu drago i poznato djetinjstvo, na sigurnost doma) postupno, pojačavanjem napetosti, pjesnik uobličuje

²² NIKOLA ŠOP, *Isus i moja sjena*, Redovno izdanje Matice Hrvatske, Zagreb, 1934., str. 23.

svoju sumnju, nagovještava da se događa nešto neuobičajeno. Vrhunac neizvjesnosti postiže zloslutnim kricima pijetla i, u posljednjem stihu, ipak, izgovara sudbonosnu rečenicu:

“...Ali se baka moja ne budi.”²³

kao da se njome i sam nastoji definitivno suočiti s bolnom činjenicom da je njegova baka zauvijek zaspala. Njezinom smrću prekinuta je i posljednja nit koja je pjesnika povezivala s razdobljem života ispunjenog ljubavlju i srećom. Sva njegova bol i tuga silovito izviru upravo iz te rečenice.

U zbirci *Od ranih do kasnih pijetlova* nalazimo čak pet pjesama namijenjenih baki. To su: *Tiha želja*, *Bakine naočari*, *Ja znam da je...*, ponovo *Napuštena kuća* i *Da li će?*. Uz te, pjesnik donosi i četiri pjesme iz već objavljenog *Nocturna* iz 1928. godine, objedinivši ih pod naslovom *Pastirov nocturno*, ali one su donekle izmijenjene.

PASTIROV NOCTURNO

U I. pjesmi *Pastirovog nocturna* pjesnik ujedinjuje prvih šest stihova iz I. pjesme *Nocturna* (izostavlja stihove upućene voljenoj djevojci) te donosi II. pjesmu, ali bez posljednje kitice. Ta II. pjesma *Pastirovog nocturna* je u stvari, V. pjesma iz *Nocturna*, dok je VI. također prenesena iz *Nocturna* u cjelosti i obilježena u *Pastirovom nocturnu* kao III. pjesma, ali s ponekom sitnom izmjenom kao npr. *predi*, *predi* umjesto *pleti*, *pleti*, u prvom i u sedmom stihu III. pjesme *Daj – što stade*. *Evo dana*, tog istog «*evo dana*» u *Nocturnu* nema, a IV. pjesma *Pastirovog nocturna* završava stihom –*Sinko, žica puče!*..., dok je posljednja kitica izostavljena.

Tako *Pastirov nocturno* još jednom oživljava sjećanje na bolni gubitak bake, one bake koja je njegovo rano prekinuto djetinjstvo ispunjavala bezgraničnom ljubavlju do posljednjeg trenutka, brižno pletući toplu vunenu majcu svojem unuku.

TIHA ŽELJA

Tiha želja objavljena je u zbirci *Od ranih do kasnih pijetlova* 1939. i kasnije u zbirci *Za kasnim stolom* 1943. godine. U prvoj, objavljenoj u zbirci *Od ranih do kasnih pijetlova* 1939., u četvrtoj kitici (koje u kasnijoj varijanti *Tihe želje* nema), spominje baku. Sjeća se ponovo svojeg doma u koji bi se želio vratiti i naći se u

²³ Ibidem

poznatom i bliskom okruženju. Međutim, njegovo sjećanje i čežnja prožeti su nelagodom: stanom se širi miris mrtve prirode, u povrcu se gasi zelenilo, u magli je grmlje gloga, a baka se javlja u šumu crnine i s licem skrivenim od svijeće. Obračanje baki obojeno je sjenovitim, tamnim ugođajem, a plamen uljanice koji drhti na njegovom licu duboki je nemir njegove duše prožete patnjom. Iz svake pjesnikove riječi progovara bol koja izvire iz dubine njegovog srca. Rastrzan je između želje da, makar nakratko, dotakne prošlost, i boli koju mu sjećanje na nju stvara. Međutim, strah od mogućnosti da se uspomene rasplinu u zaboravu, izaziva još jaču patnju.

Navodim cijelu četvrtu kiticu:

...Što bih tad rek'o baki, u šumu crnine,
kad izlazeći, krije od svijeće svoje lice?
Što bih joj rek'o na riječi: gdje si, sine?
Dok mojim licem drhti nemir uljanice.²⁴

Dakle, osim što je u pjesmi *Tiha želja* objavljenoj u zbirci *Za kasnim stolom* izostavljena posljednja kitica, uočavaju se i neke druge sitne razlike kao npr. u prvoj kitici u drugom stihu umjesto *čija su vrata*, u potonjoj varijanti uneseno je *komu su vrata*, umjesto *miris prirode po cijelom je stanu*, *miris prirode u tamnom stanu*. Razlikuju se i prvi i drugi stih treće kitice: umjesto usklične rečenice *Na vrata pokucati doma svoaga!* unosi potvrdnu s istim tekstom, a stih *Pokucati plašljivo, ko na vrata strana* zamjenjuje stihom *Plašljivo, ponizno, ko na vrata strana*. Te sitne razlike između jedne i druge pjesme ne utječu, po mome mišljenju, bitno na smisao u tekstu i na pjesnikovu poruku. Moglo bi se pretpostaviti da je do njih došlo jer je pjesnik svoje pjesme unosio u kasnije zbirke po sjećanju, a ne prepisivanjem.

DA LI ĆE ...

Pjesma *Da li će...* objavljena je u zbirci *Od ranih do kasnih pijetlova* 1939. godine i kasnije, 1943., ponovno u zbirci *Za kasnim stolom*. U njoj pjesnik ponovo izražava svoju čežnju za bliskom osobom i za sigurnošću doma kojeg više nema. Režigniranim pitanjem kojem je odgovor, nažalost poznat, ističe snažnu želju za proživljavanjem prošlosti uz baku i njezine uobičajene radnje (...u kotlu hoće li da zaki-pi..., i baki korak tih, niz stube da zaškripi..., razgleda da li sve već spava...). Upotrebom sintagmi kao što su: *opet zatitrati, opet da zaškripi, opet da ...raškrine, opet da zadrhti* ta njegova čežnja pojačava se gotovo do dramatičnog izražavanja osjećaja

²⁴ NIKOLA ŠOP, *Od ranih do kasnih pijetlova*, str. 12.

izgubljenosti i osamljenosti prisutne u brojnim Šopovim pjesmama prve faze stvaralaštva, a čime se može potvrditi i činjenica da ni tada, poslije dugo godina, nije uspio u potpunosti preboliti ni gubitak roditelja, ni bake. Vrijedno je spomena kako je Šop nizanjem uobičajenih bakinih radnji i navika, istančanom osjećajnošću prepunom duboke nježnosti primjećivao bakinu brižnost. To se jasno vidi iz sljedećih stihova:

*...Kad, blijedu svijeću zaklanjajuć rukom,
razgleda, da li sve već spava?*

*I opet da zadrhti bljedoća lica njenog,
kad ugleda s bolom,
kako sam kraj posla svog nedovršenog
opet zaspao za stolom.²⁵*

BAKINE NAOČARI

Pjesma *Bakine naočari* objavljena je u zbirci *Od ranih do kasnih pijetlova* 1939. te ponovno u zbirci *Za kasnim stolom* 1943. godine, ali pod naslovom *Naočari moje bake*. Razlike u tekstu prisutne su samo na početku druge kitice koja u prvoj pjesmi *Bakine naočari* započinje riječima *koliko puta*, dok u drugoj pjesnik upotrebljava izraz *kako su često*. U pretposljednem stihu umjesto izraza *hladne* navedena je riječ *puste*. Dakle, ni izmijenjeni naslov ni promjene izraza u tekstu ne utječu, po mom mišljenju, bitno na sadržaj i poruku pjesme, nego se čini, kao što je već prije spomenuto, da je pjesnik unio pjesmu u drugu zbirku prema sjećanju, ali bez ikakvih drugih namjera.

Pjesma započinje stihovima koji jasno ističu definitivni rastanak sa prošlošću:

*S teškim konjima sad će večernja kola
Ođvući iz doma mog sve stvari.²⁶*

Sva pjesnikova tuga zbog toga što će mu netko odnijeti njegove stvari iz njegovog doma, osjeća se u njegovom izboru riječi *s teškim konjima* i *ođvući*. Na stolu su samo bakine naočale. Ovoga puta Šopova pozornost sa voljene bake se preusmjerava na jedan od predmeta koji vrlo karakteristično oživljava sjećanje na nju. To su njezine naočale koje "govore" o bakinom brižnom pogledu dok je zabrinuta čekala svojeg unuka. Pjesnik se sjeća *koliko puta su bistro gledale u njega*

²⁵ *Ibidem*, str. 45.

²⁶ *Ibidem*, str. 19.

dršćući na bakinom plemenitom nosu. Ali, one su mutne, tinjaju na stolu. Kao da su sada, kad bake više nema, izgubile svoju dušu. Već u ovoj pjesmi, kako je to Miroslav Palameta primijetio, "započinje Šopovo pjesničko komuniciranje sa stvarima..."²⁷ kojim će biti prožete i njegove kasnije pjesme i lirske proze.

JA ZNAM DA JE...

Posljednja pjesma *Ja znam da je...* u kojoj se pjesnik obraća baki, objavljena u zbirci *Od ranih do kasnih pijetlova* 1939. godine, prepuna je boli. Pjesnik je svjestan da je njegov dom napušten, prazan, da u njemu neće sresti nikoga, neće osjetiti poznate mirise niti će čuti kočijaševe riječi. Kao da tim stihovima želi, po tko zna koji put, uvjeriti samoga sebe da su sve niti koje su ga vezale za njegov dom pukle, da ih više nema. Ali, svejedno, sjećanja se bude, vraćaju, on se s njima suočava, bori, a bol ga i dalje razjeda. To je vidljivo iz sljedećih stihova:

*...Nema više moje bake na prozoru
da bdije u mrak.*

*O, da barem stigoh da joj dovedem mladu!
Al' dosta – vrije suza sjaj-*

*Nedovršenu ostavljam baladu.
Prebolna je, znaj.²⁸*

Ukoliko obratimo pažnju na vrijeme koje je proteklo od bakine smrti, dakle od 1928. godine, možemo uočiti da je pjesnik, u razdoblju od desetak godina, u svojim stihovima često, ne samo bježao u svijet djetinjstva, nego je i nastojao oživjeti svoja sjećanja na baku. Međutim, ukoliko je zaista točan podatak da nika-da nije živio s njom, nameće se zaključak da je bakin lik idealiziran. To bi se moglo potvrditi i analizom već spomenute priče *Smrt i pogreb moje bake*.

SMRT I POGREB MOJE BAKE

U lirskoj prozi *Smrt i pogreb moje bake* pjesnik opisuje niz tužnih događaja koji su uslijedili nakon što je u nedjeljno predvečerje na vratima stavljena osmrtnica povodom bakine smrti. Već u samom tekstu i po obliku osmrtnice uočava se da je pjesnik na simboličan način oglasio njezinu smrt. O vremenu i mjestu sprovoda navodi da će krenuti sutra rano iz *Kuće žalosti u Grad Mrtvih*, a uz bakino ime (bez prezimena) dodaje da je "nazvana Majkom sirotinje".

²⁷ MIROSLAV PALAMETA, *O pjesništvu Nikole Šopa*, str.100.

²⁸ NIKOLA ŠOP, *Od ranih do kasnih pijetlova*, str. 39.

Pjesnik je očajan i neutješan i ti njegovi osjećaji izviru iz cijele priče. U njemu još uvijek tinja nada da je baka živa. Primjećuje se u trenucima kad se pjesnik nalazi pokraj odra i kad mu se čini da mu se baka nasmiješila. Također, na kraju priče, kad u tmuni božićne svete noći odlazi s Magdalenom, lijepom djevojkom iz susjedstva, na večeru u njezinu kuću, učini mu se da baka pognuta, u crnini stoji na seoskom putu, bijelom od snijega.

Po mom je mišljenju najdramatičniji, a i za pjesnika najbolniji trenutak u kojem on uspoređuje dvije bakine kuće, staru u kojoj je živjela dok je bila živa i novu, u koju će je uskoro odvesti njezini vjerni kočijaši. Navodim taj odlomak:

DVIJE KUĆE MOJE BAKE

Što je na onoj dimnjak, to je na ovoj nakrivljen križ. Što je na onoj krov od slame i dasaka, to je na ovoj humak, još neobrastao travom. Što je oko one dvorište, nakrcano plastovima i hambarima, to je oko ove samoća pod crnim redom križeva. Što je blizu one vesela svadba, to je blizu ove žalosni pogreb nekog od najmilijih. Što je tamo topao razgovor u kasno doba komušanja, to je ovdje bolno naricanje u dimu svijetla, na dan mrtvih. Bakice moja, što je bila mirisna lipa kraj tvoga prozora i kovrčasta loza oko njega, to je sada tužna vrba nad tvojim križem i bršljan, uveo oko njega.²⁹

Prema običajima svi seljani su prisutni, večeraju i bdiju nad pokojnicom. U blagom razgovoru svatko od njih izrekao je poneku riječ zahvale i sjetio se dobrih djela koje je uvijek i svakome činila ta starica. Najviše ju je, naravno isticao njezin unuk koji je u svojem govoru, na početku večere, izrekao:

Dragi moji gosti! Djeco Majke Milosrda! ... Danas vas je sakupila ljubav prema onoj, koja sad mrtva leži u dimu voštanica....Ima li ovdje lica, sa koga ona nije otrla suzu? Ima li duše koju ona nije utješila? Ah, ona njezina korpa uvijek puna hljeba za sirotinju, zar nije bila čudesna kao korpa Isusova, iz koje je nahranio pet hiljada ljudi. Koliko je puta otvorila vrata na plašljivo kucanje siromaha, koji se već skvrčio od mraza i čiče ponoći. Koliko je puta nekoga od vas primila u kuhinju, nudeći ga još nenačetim ručkom. A kad bi se desilo da u to vrijeme još neko pokuca, ona bi časkom izašla i obilno bi ga obdarila, ne puštajući ga u kuhinju. A zašto? Zato, da onaj prvi ne sazna za njezino dobro, učinjeno drugome, jer je znala da bi je hvalili čim zajedno iziđu...³⁰

²⁹ NIKOLA ŠOP; *Svete žene i svanuće u mome bunaru* (odabrao i za tisak priredio Branimir Donat), DORA KRUPICEVA, Zagreb, 1977., str. 38.

³⁰ *Ibidem*, str. 34.

Razdoblje žalovanja za izgubljenom bliskom osobom, kako je u svojem djelu *Lutto e melanconia* iznio Freud, vrlo je dug proces prilagođavanja i prihvatanja gubitka i odvija se, općenito, u određenim fazama. Iako gubitak može biti vezan i za gubitak partnera zbog prekida braka ili za kraj nekog posebnog prijateljstva, u ovom slučaju riječ je, kako to ističe i Judith Viorst, o gubitku bliske osobe zbog smrti, i o tome na koji način se može preboljeti, navodi:

*Il mod o in cui manifestiamo il lutto...dipenderà dal modo in cui percepiamo le perdite, dipenderà dalla nostra età e dall'età di quelli che piangiamo...dalle nostre risorse interne e dall'aiuto esterno.*³¹

Osim šoka, ljutnje zbog toga što više nema voljene osobe, krivice koju osjećamo u takvim trenucima, postoji i faza idealiziranja osobe koju smo izgubili, želja da se ona prikaže u najljepšem svjetlu. Upravo ova priča mogla bi biti potvrda pjesnikova idealiziranja lika bake, pogotovo ako je zaista točno da nije nikad živio s njom. Zbog majčine smrti ostao je siročić i bio je prisiljen otići u internat, a time potpuno promijeniti svoj život. Nema sumnje da mu je tamo nedostajala nježnost i toplota majčinog zagrljaja i sigurnost obiteljskog doma. Stoga je u lik svoje bake utkao sve ono što je vjerojatno želio, a nije mogao imati. Pa je tako i u trenutku gubitka jedine odrasle bliske osobe koja mu je preostala od obitelji, u svojem pjesničkom svijetu stvorio takav lik koji u stvarnosti nije postojao.

Na samom početku svoje knjige Judith Viorst navodi vrlo karakterističan citat francuske spisateljice Sidonie Gabrielle Colette koji glasi:

*E' l'immagine della mente a legarsi ai nostri tesori perduti, ma è la perdita a dar forma a quell'immagine.*³²

Svatko od nas, prije ili kasnije, preboli gubitak drage osobe, ali neosporna je činjenica da je to izuzetno složena psihološka situaciju koja, kako ističe Judith Viorst, ipak ostavlja dugotrajne posljedice na psihu:

*Succede che ci adattiamo, ci spezziamo o facciamo dei compromessi. Qualunque siano le soluzioni che troviamo, saranno rimodellate ed elaborate da esperienze successive. Ma in una forma o nell'altra continueranno a plasmarci.*³³

³¹ JUDITH VIORST, op. cit., str. 242., prijevod: Način na koji žalujemo...ovisi o načinu na koji percipiramo gubitke, ovisi o našoj dobi i o dobi onoga koga oplakujemo...o našoj unutrašnjoj snazi i pomoći okoline.

³² Ibidem., str. 1., prijevod: Vizija koju stvaramo u našem pamćenju vezana je za naše izgubljene vrijednosti, međutim, upravo gubitak daje oblik toj viziji.

³³ Ibidem, op. cit., str. 32., prijevod: Uspijemo se prilagoditi, lomimo se ili pokušavamo pronaći kompromise...Bilo koje rješenje pronađemo, mijenjat će se i ponovno oblikovati narednim iskustvima, koja će i nas, na ovaj ili onaj način, oblikovati.

Nikola Šop je, nesumnjivo, pjesnik koji nas je na krilima svojeg poetskog izraza uspio ponijeti u bezgranične prostore bestežinstva, još uvijek možda, neshvatljive razumu običnog smrtnika. Stoga vjerujem da bi produbljena analiza iskusnih znanstvenika iz područja psihologije i psihoanalize, koji bi pažljivim čitanjem njegovog bogatog stvaralačkog djela uspjeli zakoračiti u isto toliko osebujan i neopipljiv svijet njegove podsvijesti, mogla dati odgovore na različita pitanja i time zasigurno pridonijeti još boljem razumijevanju tog velikog metafizičkog i kozmičkog pjesnika.

